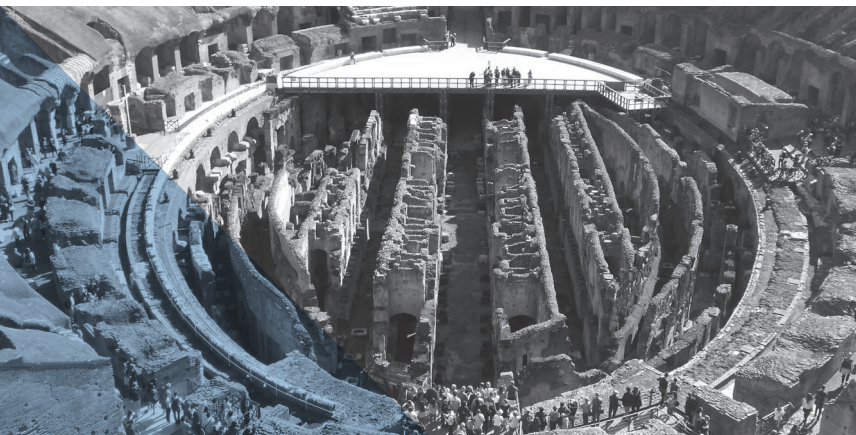

ARKÆOLOGISK FORUM

52 · 2025

INDHOLD · 52 · 2025

I fortidens fodspor* – erfaringer fra et formidlingsprojekt i landskabet Nina Helt Nielsen & Karen Rysgaard	4
Var der søslag i Colosseum? Thyge C. Bro	18
Hvornår er noget arkæologisk? Oskar Bruvik-Hansen	28
Plausibilitet i eksperimentelarkæologien Er der plads til "måske'er" i videnskaben – og hvad kan vi bruge dem til? Sofie Nielsen, Ellen Bille Løppenthin, Mikkel Thychosen & Camilla Fraas Rasmussen	38
Det herrens år 0 Louise Søndergaard & Xenia Pauli Jensen.	48
Vorbasses sociale organisering i Romersk jernalder – et anarkistisk perspektiv Jakob Bach Jensen	56
Græsset er altid grønnere på den anden side – eller? Sidsel Hammerstoft Hansen	66

*) Peer reviewed

Vorbasses sociale organisering i romersk jernalder

– et anarkistisk perspektiv

Jakob Bach Jensen

Abstract

Social organization in Roman Iron Age Vorbasse – An anarchistic perspective

Studies of prehistoric social organization have traditionally focused on top-down perspectives, over-looking the population's active role in shaping social organization. Greater integration of bottom-up models is needed to gain deeper insight into these dynamics. This study aims to apply anarchism as a theoretical framework for interpreting prehistoric settlement development. The development of the settlement at Vorbasse during the Late Roman Iron Age is used as a case study. The paper suggests that key anarchist principles – autonomy, justified authority, network organization, and decentralization – are relevant for understanding the dynamics of social organization. Instead of definitive conclusions, this study introduces new perspectives to inspire future research on social organization.

Bebyggelsesarkæologi er vigtig for forståelsen af sociale, økonomiske og samfundsmæssige aspekter af forhistorien. Skiftende forskningstendenser gennem tiden – fra fokus på opsporing af opståelsen af "landsbyen" til fokus på status og økonomiske forskelle mellem husholdninger – har ofte været præget af et topdown fokus på de økonomisk dominerende samfundsgrupper (Fabech et al. 1999:18; Webley 2008:11). Dette har indskrænket arkæologiens perspektiv på de mekanismer, der former social organisering, nemlig den brede befolknings aktive rolle. Anarkistiske principper anerkender, at social organisering udspringer af menneskers behov og handlinger (Borake 2019a:61ff), men denne tilgang har primært været anvendt i antropologien. Inspireret af diskussioner med Trine Louise Borake (Museum Vestsjælland), som jeg skylder en stor tak, undersøger jeg i denne artikel, hvad der ville ske, hvis anarkisme som teoretisk ramme blev indført i bebyggelsesarkæologien? Dette vil jeg eksemplificere med brug af det arkæologiske materiale fra Vorbasse.

Anarkisme

Anarkisme blev udviklet i det 19. århundrede som en reaktion mod elitisme og autoritære principper (Borck & Sanger 2017). Først med formuleringen af en række kerneprincipper blev anarkismen dog anvendelig i arkæologien. Her er principperne *individuelt og lokalt selvstyre*, *netværksorganisering*, *retfærdiggjorte autoriteter* og *decentralisering* udvalgt, da de vurderes som særligt brugbare til at diskutere den arkæologiske tolkning af fortidens bebyggelsesudvikling.

Individuelt og lokalt selvstyre stammer fra et ønske om individuelt selvstyre og uafhængighed i et samfund, der er organiseret fra bunden og op. Dette manifesteres i kerneprincippet om netværksorganisering, hvor gensidig hjælp og samarbejde er vigtig for struktureringen af gruppeorganisering. Sociale relationer opnås gennem bevidste strategier, der sikrer og vedligeholder sociale relationer gennem blandt andet netværk. Autoriteter er dog stadig en del af netværksorganiseringen. Der skelnes mellem kunstige og institutionaliserede autoriteter, samt naturlige og *retfærdiggjorte autoriteter*. Sidstnævnte er en autoritetsform, som vil være efterspurgt på grund af dens viden eller færdigheder. Hvilken viden og færdighed, der er efterspurgt, vil dog variere alt efter den samfundsmæssige og sociale kontekst. Autoriteten vil kun blive accepteret i samfundet, hvis dens udøvende magt er begrænset i dets rumlige og tidsmæssige omfang, og derfor opfattes som retfærdig under de givne omstændigheder. *Decentralisering* beskriver den aktive modstand, som individer og grupper kan føre mod centraliseringen af magt og kontrol, herunder mod begrænsninger af deres frigørelse eller selvstændighed (Graeber 2004:2; Angelbeck & Grier 2012:551ff; Borake 2019a:65ff).

Skala, frekvens og effektivitet er nyttige begreber i brugen af anarkistiske principper. Skala henviser til den sociale koordinering af modstandskraft, fre-

kvens omhandler antallet og hyppigheden af denne modstand, mens effektivitet beskriver, om det påtænkte mål er opnået uden utilsigtede konsekvenser. Effektivitet er dog ofte vanskeligt at påvise arkæologisk (Welch 2017).

Der er to hovedårsager til, at jeg ser et potentiale i anarkisme frem for andre bottom-up perspektiver. Da anarkisme er et nyt perspektiv inden for arkæologien, mener jeg, at det er vigtigt at udforske dens anvendelse på arkæologisk materiale for at forstå både begrænsninger og potentialer ved perspektivet. De dynamiske og komplekse dynamikker, der ligger til grund for anarkismens kerneprincipper, betyder desuden, at anarkisme er særligt anvendelig til fortolkningen og erkendelsen af menneskers agens i det arkæologiske materiale, hvilket gør det brugbart til at undersøge de mekanismer, som udgør social organisering i fortidens bebyggelsesbillede (Borake 2019b:81). Dette vil jeg uddybe nærmere med afsæt i det arkæologiske materiale fra Vorbasse.

Vorbasse

Vorbasse er en lokalitet 30 kilometer vest for Vejle i Sydjylland. En række udgravningskampagner fra 1964-1987 har afdækket et samlet bebyggelsesområde på 26 ha med velbevarede hegnssystemer og bebyggelsesstrukturer. Dette har gjort det muligt at udskille de enkelte gårde og følge bebyggelsesudviklingen fra yngre førromersk jernalder (YFRJ) (landsbyfase 1) op til middelalderen (landsbyfase 8) og endda frem til i dag (Hvass 1977:345ff; 1984; 1993:192). På trods af at det er lang tid siden udgravningskampagnerne er afsluttet, er det arkæologiske materiale fra Vorbasse endnu ikke publiceret i sin helhed, men kun fremlagt i brudstykker skrevet undervejs i udgravningsprocessen. Fremtidige analyser af det store materiale vil derfor sandsynligvis revurdere Vorbasses bebyggelsesudvikling. I denne diskussion forholder jeg mig derfor kun til de bebyggelsesfaser, der optræder i det allerede publicerede materiale, mere specifikt landsbyfase 4-5, der dækker yngre romersk jernalder (YRJ) (Hvass 1983:129ff; 1988:72ff). De fremlagte resultater skal ikke anses som en nyfortolkning af Vorbasses bebyggelsesudvikling, men snarere som en teoretisk øvelse, der bruger et nyt teoretisk perspektiv på at diskutere dynamikken i allerede eksisterende tolkninger af bebyggelsesudviklingen.

I landsbyfase 4 (fig. 1) i det 3. århundrede e.Kr kan der udskilles ti gårde, der i det 4. århundrede efterfølges af en større landsby (landsbyfase 5) med omkring 20 gårde. Bosættelsesorganiseringen virker her mere nøje planlagt, idet den består af gårdsanlæg placeret i rækker med frie områder imellem sig samt en gårdklynge mod øst (fig. 2). Gårdsanlæggene har individuelle indhegninger, men eksempler på dobbeltgårde forekommer også. En særlig stor gårdsenhed i den østlige ende af landsbyen tolkes som en stormandsgård (markeret på fig. 2). Senere under landsbyfase 5 i det 5. århundrede bliver landsbyens bosættelsesorganisering ændret, idet en åben plads opstår

Fig. 1. Plan over udgravningsområde. Bebyggelsen fra landsbyfase 4 i det 3. århundrede e.Kr. markeret med fed. Illustration efter Hvass 1988:74, med tilladelse.

i midten af den østlige gårdklynge. Øst for landsbyen, samtidig med landsbyfase 4 og 5, er der fundet et gravfelt med 16 jordfæstegrave. Henholdsvis to og fire rigt udstyrede mands- og kvindegrave har ført til tolkningen om gravfeltet som værende et familiegravfelt gennem generationer, måske tilknyttet stormandsgården (Hvass 1983:129ff; 1984:22ff; 1988:72ff; Hansen & Ethelberg 2024).

Disse udviklinger reflekterer en række bebyggelsesmæssige og økonomiske ændringer, som allerede starter i overgangen fra landsbyfase 3 til 4 og fortsætter videre gennem YRJ (landsbyfase 4 og 5). Langhusene bliver

Fig. 2. Plan over udgravningsområde. Bebyggelsen fra landsbyfase 5 i det 4. århundrede e.Kr. markeret med fed. Stormandsgård markeret med rød cirkel. Illustration efter Hvass 1988:76, med tilladelse.

typisk dobbelt så lange som i tidligere landsbyfaser, og varierer nu i længde fra 20 til 48 meter, hvilket resulterer i en forøget ruminddeling og opstaldningskapacitet. Nye og mere produktive jernudvindingsanlæg, drejekværne, opretstående væve samt specialiserede husformer som grubehuset introduceres desuden som en del af gårdsenheden i samme periode. Gårdsenhederne bliver derudover selvstændigt indhegnet (fig. 3) (Hvass 1983:129ff; 1988:70ff; Ringtved 1986:194).

Jeg vil nu diskutere disse udviklinger i Vorbasse ud fra de anarkistiske

kerneprincipper og foreslå, hvordan disse perspektiver kan bidrage med en ny forståelse for mekanismer, der kan have påvirket den sociale organisering.

Et anarkistisk perspektiv

Gårdsenhedernes individuelle indhegninger, fra især landsbyfase 4, fortolker jeg her, ud fra et anarkistisk perspektiv, som deres markering af selvstyre og ønske om uafhængighed fra de øvrige gårdsenheder og en centraliseret magtorganisation. Vorbasses indbyggere ønsker ikke at indgå i en landsby, hvor de centraliseres, og derfor foretager de denne decentraliserende proces som en markering af deres selvstyre og ønske om uafhængighed over for de øvrige gårdsenheder. De bruger en fysisk indhegning til symbolsk at markere, at de bestemmer over egne ressourcer. Det kan ikke udelukkes, at indhegningerne også har haft et praktisk formål, for eksempel i form af at holde dyr ude og inde. Dette kan dog også ses som et udtryk for kontrol over egne ressourcer, og behøver derfor ikke at udelukke, at indhegningerne samtidig kan være et udtryk for identitet og den her foreslåede sociale organisering.

For di gårdsenhedernes indbyggere gennem individuelle indhegninger aktivt forsøger at udtrykke deres selvstyre og modsætte sig et samfund, der er præget af en centralisering af magt og kontrol, som begrænser de individuelle gårdsenheders selvstændighed, kan bebyggelsesbilledet anses som decentraliseret. Tolkningen bygger blandt andet på, at indhegningerne, som nedenfor diskuteres yderligere, fungerer som bevidste, fysiske markeringer af kontrol over egne ressourcer og som en afstandtagen til et centraliseret styre. At skalaen og frekvensen af dette ses inden for alle gårdsenheder, samt at de organiserer sig på samme måde, tyder på, at der har været et udbredt ønske fra Vorbasses indbyggere om at have selvstyre og modstå centralisering. Vorbasses indbyggere benytter sig altså i fællesskab af en bevidst strategi for at opnå decentralisering, og det kan derfor ses som et udtryk for netværksorganisering. Det kan potentielt indikere, hvorfor indbyggerne, på trods af et ønske om selvstændighed og selvstyre, vælger at blive i et landsbyfællesskab. Det er den gensidige hjælp og samarbejde mellem gårdsenhederne, som er central for struktureringen af gruppeorganisering i landsbyen, og de sociale relationer mellem gårdsenhederne opnås gennem udførelse af deres bevidste strategier for decentralisering. Indbyggernes organisering er derfor en forudsætning for, at decentraliseringen kan lykkes.

Stormandsgården, samt de muligt tilhørende rige grave, kan i et anarkistisk perspektiv tænkes at repræsentere en retfærdiggjort autoritetsform, hvis formål er at benytte sin efterspurgte viden og færdigheder i et omfang, der er accepteret af landsbyen. Autoritetsformen kan dog også repræsentere et hierarkisk magtforhold, samtidig med at gårdsenhederne organiserer sig i et frivilligt fællesskab, og mekanismerne kan derfor fungere sideløbende. Præcis hvilken viden og færdighed, der har været efterspurgt i den retfærdiggjorte autoritetsform, er dog vanskeligt at fastslå ud fra arkæologisk

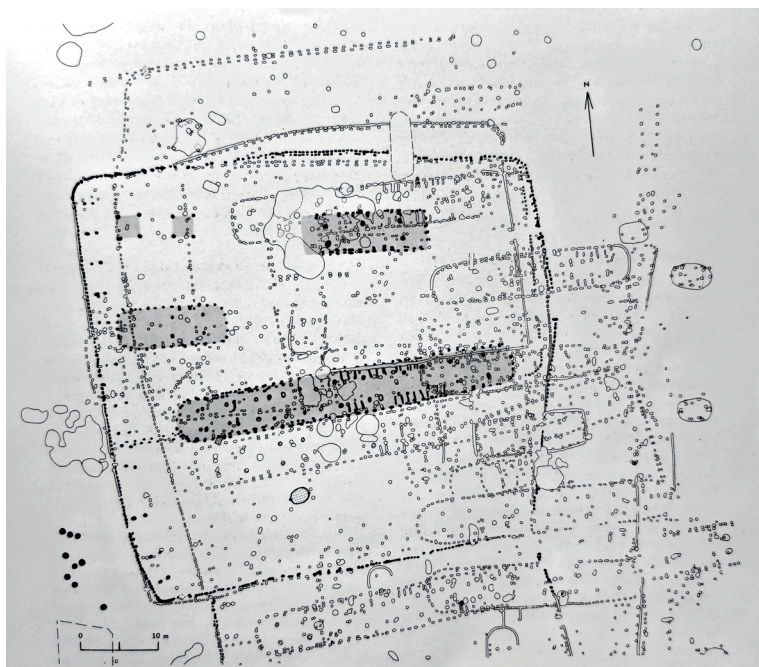

Fig. 3. Eksempel på mellemstor gårdsenhed fra YRJ i Vorbasse. Illustration efter Hvass 1979a:89, med tilladelse.

materiale alene, da disse faktorer i høj grad afhænger af den specifikke samfundsmæssige og sociale kontekst (Angelbeck & Grier 2012:552). Anarkistiske perspektiver bygger især på antropologiske observationer af nulevende samfund, hvor det er muligt at analysere autoritetens rolle og brugen af viden og færdigheder i den aktuelle kontekst. I arkæologien mangler denne kontekstuelle indsigt dog, og kombineret med, at viden og færdigheder ikke nødvendigvis vil materialiseres, betyder det, at det er metodisk udfordrende at erkende arkæologisk hvilke former for viden og færdigheder, der eventuelt kan have legitimeret en retfærdiggjort autoritet.

Anarkismen og traditionelle fortolkninger

Men hvordan forholder den anarkistiske fortolkning af Vorbasse sig til traditionelle fortolkninger, og hvilke øvrige perspektiver kan anarkismen tilbyde? Den systematiske organisering af gårdsenhederne, især under landsbyfase 4 og 5, er traditionelt tolket ud fra et top-down perspektiv, hvor den systematiske struktur anses som en indikation på, at en central autoritet konstant har organiseret og styret bebyggelsesstrukturen. Stormandsgården i konteksten af gravpladsens rigt udstyrede begravelser anses i denne fortolkning som den enhed, der kan have udgjort denne autoritet for Vorbasse (Hvass 1979b:374; 1983:131).

Et centralt problem ved dette perspektiv er, at det antager, at komplek-

se sociale strukturer altid kræver en hierarkisk organisering, hvilket overser muligheden for, at strukturen kunne være et resultat af kollektive processer. Et anarkistisk perspektiv tilbyder en alternativ fortolkning ved at anerkende, at organiseringen ikke nødvendigvis behøver at være et resultat af en centraliseret autoritet. I stedet kan den være et resultat af et decentraliseret, netværksbaseret samarbejde, hvor Vorbasses indbyggere har udviklet og opretholdt en organiseret bebyggelsesstruktur uden hierarkisk kontrol. Som nævnt ovenfor udelukker dette dog ikke, at autoriteter kan eksistere, men autoriteten behøver ikke nødvendigvis at have haft en hierarkisk kontrol over den sociale- og bebyggelsesmæssige organisering. Derimod kan autoritetens rolle have været accepteret, men samtidig underlagt de kollektive beslutningsprocesser fra Vorbasses indbyggere.

Men hvad tilbyder et anarkistisk perspektiv på social organisering, som øvrige bottom-up perspektiver på social organisering, set ud fra bebyggelsesstruktur, ikke gør? Da bottom-up perspektiver ikke tidligere har været direkte anvendt på Vorbasse, vil jeg illustrere dette med fortolkninger fremsat af Webley (2008). På trods af at disse fortolkninger er baseret på bebyggelser med ældre dateringer end Vorbasse, mener jeg, at diskussionen stadigvæk er brugbar til at illustrere anarkismens styrker og potentiale.

Webley (2008:37ff, 149ff) fortolker, at den øgede bebyggelseskoncentration i landsbyer i førromersk og ældre romersk jernalder resulterede i en øget interaktion mellem individer, hvilket skabte flere sociale spændinger. Disse spændinger menes at have ført til, at gårdsenhedernes beboere markerede deres uafhængighed og kontrol over egne ressourcer ved individuelle indhegninger indenfor et kollektivt hegn. Jeg er enig i, at materialet indikerer, at gårdsenhederne ønskede en form for uafhængighed og kontrol over egne ressourcer. Jeg mener dog også, at et anarkistisk perspektiv giver en mere nuanceret forståelse for de sociale mekanismer, der kan ligge til grund for disse udtryk for uafhængighed.

Webley (2008:37ff) ser som nævnt de individuelle indhegninger som en reaktion på spændinger mellem gårdsenhederne, hvilket giver dem mulighed for at markere grænser og uafhængighed. Set fra et anarkistisk perspektiv kan dette dog ses som en form for decentralisering, hvor gårdsenhedernes beboere udtrykker selvstændighed inden for landsbyens rammer. Webley's fortolkning er dog begrænset, idet den primært fokuserer på decentraliseringen som en reaktion på konflikt. Anarkismen fremhæver derimod, at decentralisering og selvstyre ikke kun er en konsekvens af spændinger og konflikt, men derimod også kan være en bevidst strategi for social organisering. Jeg har i diskussionen af Vorbasse argumenteret for, at Vorbasses bebyggelsesstruktur kan forstås som en netværksbaseret organisering og samarbejde, hvor selvstyre og fællesskab sameksisterer. De individuelle indhegninger bør derfor ikke kun ses som et udtryk for en adskillelse fra kollektivet, men derimod snarere som en metode til at etablere en

decentraliseret struktur, hvor selvstyre og et kollektivt samarbejde mellem gårdsenhederne forstærker hinanden. Derudover tager Webley (2008) ikke højde for, hvordan potentielle autoritære magtstrukturer, ofte repræsenteret af "stormandshuse", kan eksistere samtidig med, at gårdsenhederne opretholder deres selvstændighed? Dette inddrages dog naturligt i anarkistiske perspektiver, der netop anerkender, at autoriteter kan eksistere, samtidig med at gårdsenheder udtrykker selvstændighed. Anarkisme tilbyder derfor en mere nuanceret fortolkning af den sociale organisering, idet det illustrerer, at autoriteter og ønsker om selvstyre ikke nødvendigvis er modsætninger, men faktisk kan forme den sociale organisering i en gensidig proces.

Anarkismens potentiale

Så hvad kan anarkisme egentlig bidrage med til bebyggelsesarkæologien? Gennem diskussionen af Vorbasses bebyggelsesmæssige og økonomiske omvæltninger i YRJ har jeg flere steder fremhævet dette, men to af de vigtigste konklusioner vil blive understreget her.

Anarkisme tilbyder først og fremmest en analytisk ramme til at fortolke de komplekse dynamikker, som præger social organisering, ved at inddrage den brede befolknings aktive rolle i at forme disse dynamikker. Hvor traditionelle arkæologiske fortolkningsrammer i arkæologien ofte antager en centraliseret autoritet som drivkraft bag bebyggelsesmæssige forandringer, så muliggør et anarkistisk perspektiv derimod en diskussion, hvori disse forandringer også kan opstå gennem fleksible og dynamiske beslutningsprocesser. Dette kan illustreres yderligere ved at inddrage skriftlige kilder. Et eksempel ses i valgsystemet for svenske konger beskrevet i "Västergötalagen" fra cirka 1280 e.Kr. Her skulle en nyvalgt konge gennemføre en ceremoniel rute, "Eriksgata", til landets tinglokaliteter, hvor samfundet kunne acceptere eller afvise kongen (Sanmark & Semple 2008:250). Samfundet har altså været medbestemmende i den sociale organisering og illustrerer, hvordan netværksorganiseringen af samfundet blev udført i praksis (Borake 2019a:68). De skriftlige kilder er dog ikke en forudsætning for brugen af anarkistiske perspektiver i arkæologien og skal nærmere ses som et redskab til at illustrere og tydeliggøre de netværksorganiserende og decentraliserende anarkistiske mekanismer, som kan have præget den sociale organisering.

Derudover giver et anarkistisk perspektiv mulighed for at diskutere, hvordan en magthavende autoritet og et samfund med udbredt selvstændighed har mulighed for at sameksistere. Anarkisme involverer dog ikke nødvendigvis fraværet af autoriteter og hierarki, men derimod en anerkendelse af, at disse aspekter kan eksistere sideløbende med mere decentrale former for social organisering. Dermed bidrager anarkismen altså til en mere nuanceret forståelse for fortidens sociale organisering – en forståelse, som jeg håber, vil blive mere almindelig i tolkningen af det store arkæologiske bebyggelsesmateriale, som vi har til rådighed.

Referencer

- Angelbeck, B. & C. Grier 2012: Anarchism and the archaeology of anarchic societies: resistance to centralization in the Coast Salish region of the Pacific Northwest Coast. *Current Anthropology* 53(5), 547-587.
- Borake, T. L. 2019a: Anarchistic action. Social organization and dynamics in southern Scandinavia from the Iron Age to the Middle Ages. *Archaeological Dialogues* 26(2), 61-73.
- Borake, T. L. 2019b: Anarchistic actions. Reply by Trine Borake. *Archaeological Dialogues* 26(2), 80-86.
- Borck, L. & M. C. Sanger 2017: An introduction to anarchism in archaeology. *SAA archaeological record. The magazine of the Society for American Archaeology* 17(1), 9-16.
- Fabech, C., S. Hvass, U. Näsman & J. Ringtved 1999 Settlement and Landscape – a presentation of a research programme and a conference. I: C. Fabech & J. Ringtved (red.) *Settlement and landscape: proceedings of a conference in Århus, Denmark, May 4-7 1998*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg, 13-28.
- Graeber, D. 2004: *Fragments of an anarchist anthropology*. Paradigm 14. Prickly Paradigm Press, Chicago.
- Hansen, U. L. & P. Ethelberg (red.) 2024: *Life and death in 3rd century Vorbasse: a case study of Late Roman Iron Age society in Jutland and surrounding areas*, Nordiske Fortidsminder 35,1. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, København.
- Hvass, S. 1977: Udgravningerne i Vorbasse. *Aarbøger fra Ribe Amt* 1977, 345-385.
- Hvass, S. 1979a: Die völkerwanderungszeitliche Siedlung Vorbasse, Mitteljütland. *Acta Archaeologica* 49, 61-112.
- Hvass, S. 1979b: Jernalderlandsbyerne ved Vorbasse. *Fra Ribe Amt* 1978, 357-391.
- Hvass, S. 1983: Vorbasse: The Development of a Settlement through the First Millenium A.D. *Journal of Danish Archaeology* 2(1), 127-136.
- Hvass, S. 1984: Årtusinders Landsby. *Skalk* 1984: 3, 20-30.
- Hvass, S. 1988: Jernalderens bebyggelse. I: P. Mortensen & B. Rasmussen (red.) *Fra stamme til stat i Danmark*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 22. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg, 63-86.
- Hvass, S. 1993: Bebyggelsen. I: S. Hvass & B. Storgaard (red.) *Da klinger i muld... : 25 års arkæologi i Danmark*. Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab / Jysk Arkæologisk Selskab, København / Højbjerg, 187-194.
- Ringtved, J. 1986: Jyske gravfund fra yngre romertid og ældre germanertid: Tendenser i Samfundsudviklingen. *Kuml* 34, 95-232.
- Sanmark, A. & S. Semple 2008: Places of assembly: new discoveries in Sweden and England. *Fornvännen* 103(4), 245-259.
- Webley, L. 2008: *Iron Age households: structure and practice in Western Denmark, 500 BC-AD 200*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 62. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Welch, J. R. 2017: Cycles of resistance. Introduction to anarchism in archaeology. *SAA archaeological record. The magazine of the Society for American Archaeology* 17(1), 17-21.

Forfatteroplysninger:

Jakob Bach Jensen; stud.mag. i arkæologi, Aarhus Universitet.
Forfatteren kan kontaktes på:
Jakobbbachjensen@gmail.com